

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**BATIL BİR TASAVVUF ALGISI OLUŞTURMA ÇABALARI VE EVHADÜ'D-DİN KİRMANÎ'NİN
MENKABELERİ**
**EFFORTS TO CREATE A DEVIATED PERCEPTION OF SUFISM: EPIC NARRATIVES OF EVHADU'D-
DIN HAMID KIRMANÎ**

Mehmet ÜNAL*

Öz

Menkabeler, zeminlerini oluşturan dini-tasavvufi şahsiyetlerin yaşadıkları döneme birkaç yönden kaynaklık ve tanıklık ederler. Tarihi olayların belgelendirilmesi, toplum sosyolojisi hakkında malzeme sunması, dönemin dili hakkında bilgi vermesi şeklinde sıralanabilir. Fakat esas amacı mutasavvıf şeyhin yaşayışı, başından geçen olaylar veya kendi faaliyetleri ve bütün bunlar hakkında kendi yorumlarını aktarmaktır. Bir menakıbname, anlatılan şeyhin keşif ve keramet denilen olağanüstü davranışlarından da örnekler içerir. Ancak Evhadüddin Kirmani *Menakıb-nâme*'sinde dönemin ve Müslüman toplumun temel vasıflarıyla çelişen sayısız anlatımlar vardır. Bu menkabelerin çoğunda İslam'ın yasakladığı ve bir mutasavvıfın kesinlikle uzak durması gereken eylemlerin serbestçe işlenmesi akla bazı soruları getirmektedir. Zira tasavvuf büyüklerini tuhaflaştırma çabaları batılı şarkiyatçıların kullandığı yöntemlerden birisidir. Eser, içerdığı toplumsal, ahlaki ve insani mesajlar bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Menkabe, Evhadüddin Hamid el-Kirmani, Tenkit, Zihniyet, Keramet.

Abstract

Menkabes, as epic anecdotal narratives, serve as a source and bear witness to a period in which the person whose life is narrated lived. The original aim is to narrate the life of the sheik, his deeds and commentaries. These could also be used to document historical events and personal operations; to be materials on the sociology of the societies; and to provide knowledge on the period's linguistics. In the content of *Menakıb-nâme* about Şeyh Evhadüddin Kirmani, there are many anecdotes that clearly confront the basic compliances of the then-Muslim society. The actions Islam forbids and hence a sufi should strictly stay away are freely committed in many of the seventy-eight narratives brings some questions to mind. Actually the efforts made by the orientalism to ridicule the great sufi personalities is a well-known case. *Menakıb-nâme* of Evhadüddin Kirmani presents a load of evidence which proves this.

Keywords: Epic Narratives, Evhadüddin Hamid el-Kirmani, Criticism, Mentality, Miracles.

Giriş

Hal ilmi de denilen tasavvufi bilginin, iman etmenin hakikatini arayış ve ilahi marifetin keşfi için Müslüman bireylerin yaptıkları enfüsi ve afaki yolculukların teori ve pratiğinden oluştuğu söylenebilir. İslam tarihi ve toplumunda kolektif hafıza ve/ya bilincin inşası için gerekli Müslüman zihninin referansları ideal manada Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hayata ve bireye dair zahiri ve batini her tür bilginin kritiği veya eleştirisi bu kaynaklara izafe edilerek yapılır. Bu bilgi de bahsi geçen iki kaynağın denetimine tabi olmakla birlikte, tarihi süreçte bu öz denetimin dışına çıkan, insanın ruh dünyasının tasfiye ve terakkisini bedenine bayağı faaliyetlerine indirgendiği, şahsi anlayışların hakikat biçiminde sunulduğu çok sayıda metinle karşılaşılır. Bu tür metinler üzerinde sağlam kriterlere dayalı bir zihniyet tenkidi çalışması yapılmaması halinde yanlış doğru kabul edilmekte, uydurulmuş rivayetlerin sahih olan nakillerin yerine geçtiğine sıkça tanık olunmaktadır. Sefih yaşayışlar olumlanmakta, ibahi telkin ve tercihler maslahat olarak sunulmakta, insanların günah işleme hürriyetini bir hak kabul etme anlamına gelen hümanist yaklaşım tasavvufi bilginin içine yerleştirilmektedir (Kara, 2010: 222-223).

İslam, vazettiği emir ve yasaklar düzeni ile birey ve toplum için sağlam ve sarsılmaz bir ahlak düzeni öngörür. Tasavvufun özü bu manada bireyin ruhen kemale ulaşması çabasıdır. Ne var ki batılı İslam araştırmacılarının bu özü çarpıtma ve yozlaştırma planlarına en müsait alan yine tasavvuf olmuştur. Sahihliği kuşkulu eserler ve içinde lehviyat ve menhiyatın sıradan hale geldiği tekke ve zaviyeler, yozlaşmış şeyh-mürît ilişkisi tasvirleri bu planların gerçekleşmesinde kullanılan araçlardan bazılarıdır. İlmi tenkidi yapılmaksızın yalnızca araştırmacının ihtiyaç duyduğu zaman tetkik ederek ayıkladığı ve sonra da atf yaparak kullandığı menkabe türü eserler, yalnızca çarpıtılmış İslam algısına hizmet etmekte ve inanç ile inançsızlık arasındaki çizginin incelendiği bir yüzyılda İslam'ın doğru anlaşılmasını engellemektedir. Süleyman Derin, bu yönüyle tasavvufun din dışı olduğu tezinin farklı amaçların gerçekleştirilmesine nasıl malzeme sunduğunu şöyle dile getirir: "Özetlersek Hughes, Sir William Jones (ö. 1794) ve Sir John Malcom (ö. 1833) gibi seçkin bilginler deyim yerindeyse tasavvufu İslam'dan ayrı bir olgu olarak yeniden keşfetmişlerdir. Onlara göre sūfi olarak isimlendirilen, cami ve minarenin bulunduğu her yerde bulunan bu insanlar, bir asır önce bütün

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniv. Fen-Edeb. Fak. mehmetayvali@gmail.com

Avrupa'yı işgal etme tehlikesi ve korkusu yüzünden kendilerinden nefret edilen Osmanlı Osmanlılara kıyasla daha zararsız ve faydalıdır. Ayrıca sūfîler şarap içmenin zevki hakkında şiirler yazan şair ruhlu insanlardır. Bunun ötesinde sūfîler, musikiye, dansa(semâ) meraklı, Kur'an'a zıt şeyler söyleyen aşk erbabı kimselerdir. Ona göre bu veriler tasavvufun İslam dışı olduğunu gösteren yeterli delillerdir"(Derin, 2006:83).Burada dikkati çeken husus Louis Massignon gibi şarkiyatçıların tasavvufun kaynağını Kur'an ve hadislere dayandığını fakat giderek heterodoks bir mahiyet kazandığını ileri sürmeleridir. Unutturulmaya çalışılan husus, tarihi belgelerin sahlılığının ve yeterliğinin sorgulanma zorunluluğu; kültürler arası alışverişle ortaya çıkan müessirlerin tasavvufun sahlil köklerinin yerine geçemeyeceğidir. Zira tasavvufun ana gayesi ortaya koyduğu ilkelerle bütün İslam bilimlerinde olduğu gibi müminlerin yaşantısını Hz. Peygamber'in hayatına yaklaştıracak yöntemler vazetmektir. Bu yönüyle tasavvuf eski ve çağdaş mistik hareketlerden bütünüyle ayrılır ve bu yolu benimsemiş olanlara kişisel hareketlerinde bağımsızlık yetkisi ancak Kur'an ve sūnnet sınırları içinde verilir.

1. Kaynak Eser Olmaları Yönüyle Şüphecilik ve Menkabeler

İçeriği tasavvufi anlatıma dayalı, özellikle Anadolu'nun fethi ve İslamlaşması döneminde derlenmiş eser türlerinden birimenkabelerdir. Muhteva itibariyle dışardan kısmi müdahalenin veya bütün olarak sahtesini üretip meşhur bir zata atfetmenin en kolay olduğu bu türde derlenmiş eserlerin birçoğu referans addedilmekte, dönemlerine dair bilgi üretmede kaynak eser olarak başvurulmaktadır. Halbuki tarihi kaynak olma konumundaki eserlere yaklaşımadaki ilk kriter şüpheciliktir. Nurettin Çalışkan, şüphenin bilim literatürüne Batı'dan girdiğini ve ilmi şüpheciliğin bilginin sahlılığını sorgulamada ilk adım olduğunu belirtir: *"şüphenin bugünkü işlevini kazanmasına giden süreçte çetin sınaclar verilmiş, tarih yöntembilimi ve tarih yazımının bağımsız bir disiplin hüviyeti kazanmasına kadar binlerce tarih bilimi sahteciliği vak'ası kayda geçirilmiştir. Nihayet gerçeğe yalanın birbirinden ayırt edilmesini sağlayacak usul ve teknikler geliştirilip ıslah edilmiş; "kaynak tenkidi" kavramının bugünkü kurumsallaşmış düzeyine ulaşılmıştır."*(Çalışkan, 2015: 13).Ayrıca, Menderes Coşkun da, İslam ve Türktarihini ele alan eserlerde bir bilgi karmaşası gözlemlendiğini ifade ederek şunları söylemektedir: *"Kaynaklara göre tarihî bir kişiliği hem oldukça ahlâklı ve dindar hem de feokâlâde ahlâksız ve bohem olarak sıfatlandırmak mümkündür. Bütün bu çelişkili bilgiler; emeksiz ve metotsuz, kolaycı yorumlarla aşılabilir. Ancak ilim adamları, kaynaklardaki bilgilerin doğruluk derecelerini tespit etmek, hatta kaynakların mevzük mu, uydurma mı olduğunu araştırmak zorundadırlar. Bu da kaynakların iç ve dış tenkidleriyle ve üslûp çalışmalarlarıyla mümkündür"*(Coşkun, 2009: 190.)

Kaynak tenkidi menkabelerin naklettiği malumat için de elzemdir. Çalışkan, zihniyet tenkidi konusunda, *"Zihniyet çözümlemesini içeren üslup tenkidi çalışmaları eserin kimliğinin veya içeriğinin sorunlu olduğu durumlarda sahlılığının araştırılması sürecine ve yüzyıllar boyunca şiddetli Batı etkisine maruz kalmış Türk edebiyatının asli kaynaklarının ilmi bakımdan geçerliğinin artmasına katkıda bulunur"* tespiti ile metnin sübjektifliğine dikkati çeker(Çalışkan, 2014: 403). Saahlılığı araştırılmamış, içeriği tenkit edilememiş ve güvenilirliği teyit edilememiş bir metin ancak Batının İslam'ı çarpıtma amaçlarına malzeme olabilir. Öyleki Derin, Batılı şarkiyatçıların başlangıçta Hristiyanlığı zayıflatacak bir kurum olarak gördükleri tasavvufun kendi dinlerinin müttefiki olabileceğine ve sūfîlerin de din değiştirmesi en kolay kesim olabileceğine inandıkları tespitinde bulunur (Derin, 2006: 32). Birkaç yüzyıldır kesif biçimde devam eden ve misyonerlik çalışmalarına zemin teşkil eden şarkiyatçılığın yalnız ilim aşkına sürdüren birkaç bilim insanının dışında açık ve örtük sömürgeciliğin keşif kolu olarak çalıştığını görmemek imkânsızdır. İslam dininin pratiğe geçirilmiş irfani yönünü temsil eden tasavvufun,şarkiyatçılar tarafından Müslümanların yumuşak karnı olarak görülmesini en gellemenin en önemli aracı bilimsel olarak zaafa düşmemektir.

2. Şeyh Evhadü'd-din Hamid el-KirmânîMenâkıb-nâmesi'nin Muhtevası

Kirmânî üzerine ilk çalışma İranlı Bediuzzaman Fûruzanfer tarafından 1969 yılında yapılmıştır. Daha sonra benzer eserlerde olduğu gibi yaygınlaştırma ve meşrulaştırma çabaları çerçevesinde Bernd Manuel Weischer ve Peter Lamborn Wilson tarafından Batıya tanıtılmıştır. Türk Edebiyatında Mikail Bayram bu eseri nüshalarını karşılaştırarak tercüme etmiştir. Eserin içeriği üzerine yapılan bu çalışmada, İslam klasiklerinden birisi olarak tanıtılan Menâkıb-nâme'deki hikayelerin içerdiği tanıtımları bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Bir edebî eserin değerinin ölçülmesi için mutlaka dili ve üslubu üzerinde araştırma yapılarak tenkide tabi tutulması önerilir. Bu konuda Nurettin Çalışkan şu tespiti yapar: *"Bir eserin edebi değeri ve atfedildiği şairin şiir dili kalitesini ne ölçüde temsil ettiği hakkında yansız ve doğru neticeye ulaşmak için, dili ve üslubu üzerinde titiz bir inceleme yapılmalı ve eser karşılaştırmalı bir tenkide tabi tutulmalıdır"* (Çalışkan, 2014: 98). Bu tespit çerçevesinde şeyhin günlük hayatının sürekli keramet göstermekle geçiyor olması manidardır. Tasavvufun özünde kerametın hayız kanı gibi necis olduğu ve en büyük kerametın iman olduğu esası bulunur. Fakat menkabeleri düzenleyenler onun takvaca yaşamış olmasının ilgi çekmeyeceğini bildikleri için hemen her menkabenin muhtevasına baş döndürücü sayıda kerameti iç içe yerleştirmek suretiyle efsaneleşmesini istemiş olmalıdırlar. Ne var ki her menkabenin sonunda mürid ve mutekidlerinin binlerle arttığı belirtilen bir şeyhin takipçilerinin en azından bir kaç yüz yıl daha devam etmesi gerekirdi.

Diğer yandan eserde şeyhin üstünlüğünü ispat sadedinde onun ağzından verilen örneklerdefasid vebatlı kıyaslamalar yapılır. Bunlardan birinde şeyh kendisine münkir olanları Kureyş müşrikleri ile karşılaştırır. Bu hadisede aşırılık varken başka bir yerde fakirliklerinden ötürü mum alıp adak adayamayan Ermenilerin bu halleri ile vecde gelir ve “yaşasın dervişliğe, fakirliğe ve sıkıntıya ki, putperestleri bile puta tapmaktan alıkoyuyor” sözüyle yokluğa övgü düzer(Bayram, 2008: 322).

3. Menkabelerin Zihniyet Bakımından Tenkidi

Bu eser içeriği bakımından sıradan bir okur için başka bir deyişle eleştirel bir niyetle okunmadığı zaman kafa karıştırıcı bir anlatıdır. Eserin bağlamını bir tarafta menkabe türü doğu klasikleri mahiyetinde yer yer hakikat ihtiva eden vaaz u nasihatler ve İslam'ın özü ile çelişmeyen vak'alar; diğer yanda ise ahlaki zaafılara boğulmuş mahubperest bir şeyh; her anı keramete boğulmuş bir yaşantı; onun her fiil ve davranışına kutsallık atfeden bir çevre oluşturur. Bu durumun, yazıldığı çağın manzarasını yansıttığı iddia edilebilir. Ne var ki, 13. yüzyılda oluşan bu bozuk anlayışın Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini aşip 19. yüzyıla kadar gelmesi ve sahih, temiz, ahlaki zaafaları ile değil erdemleri ile temayüz etmiş tasavvufi ve edebi gelenekle sürekli birlikte varlığını sürdürdüğünü düşünmek akla ters görünüyor.Realiteyi tasvir iddiasıyla kötülüklerin iyiliklerle karıştırılıp sunulması gibi oryantalist bir yaklaşımın 19. yüzyılda bir siyaset halini alması; bir yanda yöneticilerin ve diğer yanda tasavvuf büyüklerinin günahlarının teşhiri(?) ile neyin amaçlandığı sorusuna cevap bulmak zor görünmemektedir.Evhadü'd-din Kirmânî'nin gerçekte samimi bir Müslüman ve Anadolu'nun İslamlaşmasında öncü eylemleri olan birisi olması muhtemeldir. Ancak onun halkı irşad etmek derken yalnızca keramet göstermeyi anlaması; yasak veya kerih olan fiilleri işlerken, halkın buna zamanın kutbudur ve günah işlemesinde bile bir hikmet vardır düşüncesiyle müsamaha ile karşılık vermesi ancak bir bühtan olabilir. Şeyhe atfedilen rubailerde dahi bu yapılan bayağı fiilin dini kaynağına atfedilerek değerlendirilmesi değil Maruf-ı Kerhi gibi temiz ve takva ehli insanların delil gösterilmesi ibahiliğin saçmalama noktasına geldiğini göstermektedir. Menkabeler üzerine tez çalışması yapan Fahreddin Coşkun'er'in yorumundamahubperestliğieleştirme yerine anlama çabası vardır. “[sana ibaheci diyenler kendi bıyık ve sakallarıyla alay etmiş oluyorlar. Eğer Maruf, Cüneyd ve Şibli hayata dönseler onlar benim ibaheciliğimi överlerdi.]Mutlak güzelliği eşyanın suretinde müşahede etmiş, suretin görünüşü ile mutlak hakikate nüfuz etmeye çalışmıştır. Gençlerin güzelliğine meczup olmuş. Onların güzelliklerindeki cazibeyi arttırmak için ellerine birer mum verip gece karanlığında onlar aksdermiş. Göğsünü onların göğsüne dayayıp cezbeye gelir ve kendinden geçmiştir . Bu haldeyken şiirler söylemiştir . Gerçekten de Kirmânî ve meşrebinin geniş kitleler arasında revaç bulması ve yerine pekçok halifeler: bırakmış olması, devlet adamlarının da ona değer vermiş olmaları ciddiye ve samimiyeti Onun kötü yolda olmadığını ve endişe duyulan kötülükleri tasvip etmiş olmayacağını gösterir”(Çoşguner, 1994: 15).

3.1.Şeyhin DostuRaziyallahEl-Kazvî'nin Hz. Ebubekir ve Ashabın Dahi Saygıdan Ötürü Çıkmadığı Hz. Peygamber Kürsüsüne Çıkması

Eserde geçen menkabelerin birinde İslam peygamberine saygı ve hürmetten dolayı dört halife ve ashabdan hiç kimsenin Hz. peygamberin kürsüsüne çıkmamasına karşın, sanki şeyhin peygamberle aynı makamda olması gösterilerek veriliyor.(cümle sorunlu)“Cuma günü mescide gittiler. Bugün büyük bir zatın va'z edeceği Medine'de yayıldı. Seyyidler, şerifler, mücavirler, âlim ve fazillar ve muteberlerden kalabalık bir cemaat toplanmıştı. Kalktı, minbere çıktı. Rasûlullah (A.S) vefat edeliden beri O minbere ve Rasûlullah'ın makamına hiç kimse çıkmamıştı. Emirü'l-Mü'minin Ebu Bekr; (R.A) bir basamak aşağıda otururdu. Emirü'l-Mü'minin Ömer, Osman ve diğer halifeler, ashab ve diğerleri hiç kimse o makama çıkmamışlardı. Raziyallah doğruca o makama çıkıp oturdu. Bunu görünce cemaat içinde bir gürültü ve itiraz sesleri yükseldi. Her ağızdan bir söz çıkıyordu. Hz. Şeyh (R.A.) bu durumu' görünce Rasûlullah'ın makamına çıkmış olmasından dolayı bu gürültünün çıktığını anladı. Önce bunu yatıştırmak gerekir diye düşündü. O yüksek basamaktan halka seslendi: "Ey cemaat: Benim Rasûlullah'ın makamına (üçüncü basamak) çıkmış olmama itiraz sadedinde aranızda bu gürültü koptu." Deyince "Evet" diye sesler yükseldi. "Eğer benim bu makama çıkmama hakkım ve yetkim olmasaydı asla bu küstahlığı yapmazdım. Eğer bunu kabul etmiyorsanız, buna yetkili olduğumu tasdik ettireceğim" dedi. "İyi olur" diye sesler yükseldi" (Bayram, 2008: 274).

Yine Şeyhin Hz. Peygamberin türbesinde sanki peygamber ile konuşması, bu konuşmayı vaaz verdiği insanların duyması, vaaz bittikten sonra Hz. Peygamberden hediye umması gibi kabul edilemez İslam ahlakına ve edebine uygun olmayan bu hareket şu şekilde verilmekte ve cemaat keramet yoluyla ikna edilmektedir:: “Hz. Şeyh (R.A) gene o yüksek makamdan peygamberin (A.S) mutahhar ve mukaddes türbesine dönerek "Ey Allah'ın Resulü yüce katınızdan rioayet edilmiş elimizde bir hadis var. Eğer gerçekten sizin hadisiniz ise açıklayın." dedi. Ravza-i mutahhara'dan "Evet bu hadis sahihtir ve bize aittir" diye bir ses geldi ve herkes bu sesi duydu. Cemaat müthiş duygulandı. Ağlamaktan herkes kendinden geçti. Ondan sonra va'za başladı. Son derece güzeldi. Pek çokları kendinden geçmişti. Coşkun haller ve cezbeler vaki oldu. Va'zı tamamlandıktan sonra gene Ravza-i Mutahhara'ya doğru döndü "Ey Allah'ın Resulü bu kul her nerede va'z etmişse, büyüklerden veya padişahlardan hediyeleme, bahşış ve servete nail olmuş, takdir ve teşvik görmüştür. Şimdi ise yüce huzurunuzda gelerek va'z ettim. Hil'at ve hediye umuyorum" diyerek yalvardı. Ravza-i mutahhara'dan beyaz, dikilmiş bir elbise tutmuş bir el çıktı. Elbisenin kokusundan herkes kokulandı, müstefid oldu. Onun kadar güzel, temiz bir elbise asla görülmemiştir.Şeyh

(R.A) aşığı indi. O elbiseyi aldı, giydi. Böyle bir durumu hiç kimse asla görmüş değildi. Onun manevi makam ve rütbesi karşısında herkes hayretler içinde kaldı ... " (Bayram, 2008: 274).

3.2.Şeyhin Hz Ömer'in İslamı Kabul Etmedi Diye Babasının Başını Kestiğini İddia Etmesi

Siyer kitaplarında Hz. Ömer'in Müslüman oluşu şeyhin anlattığı gibi değildir. İslam dininde Müslüman olması istenen kişinin bunu reddetmesi halinde katledilmesi asla emredilmez. Bir de bu kişi tebliğ edenin babası ise durum daha da vahim bir hal alır. İslam dini kolaylık dinidir. Dinde zorlama hiçbir zaman olmamıştır. Burada anlatılan olay ile İslam dininin tebliğ hükümleri arasında tamamen bir zıtlık vardır. Eserde bu olay gayr-i ahlaki bir şekilde şöyle anlatılmaktadır: "... Birgün bedevi Araplardan bir cemaat bir yerde oturmuşlar, çeşitli konuları görüşüp tartışıyorlardı. O melunların önde gelenleri "acaba aramızda, onun başını kesip getirecek yiğitlik ve cesareti gösterecek biri çıkar mı? Kim bu yiğitliği yaparsa ona şu kadar para, mal ve mülk verelim" dediler. Her biri belli bir meblağ taahhüde bulunuyorlardı. Emirü'l-mü'minin Ömer henüz Müslüman olmamıştı. Kalktı bu işi yapmağa söz verdi. Bir kılıç istedi. O melunlar eline güzel bir kılıç verdiler. Her biri onu tahrik ve teşvik ediyorlardı. Pek çok para ve mal va'd ettiler ve uğurladılar.Ömer Rasûlullah'ın (A.S) bulunduğu mescidin kapısına geldi. Baktı ki, mihrabda oturuyor. Ashab (R.A.) da huzurunda hazır dılar. Kur'an okuyup anlatıyordu. Ömer kendi kendine biraz dinleyeyim bakayım neler söylüyor. Ondan sonra içeri girip işini bitireyim diye düşündü. Bir zaman mescidin kapısında durdu dinledi. Üstün mucizesi ve konuşması ona etki etti ve son derece müteessir oldu. Meyli ve itikadı galip geldi. Allah'ı ve kelâmını ve Peygamberliği tastik ederek imana geldi. Mescide girdi, selâm verdi ve Rasûlullah'ın ayağına kapandı. İslamiyet'i kabul ederek telkin ve şahadet isteğinde bulundu. Rasûlullah (A.S) şahadet telkin etti ve İslamiyet'e girdi. Mescidden çıktı, evine babasının yanına geldi. Kur'an-ı Kerim'in üstün mucizesini ve nübüvveti tasdik ettiğini açıkladı. Rasûlullah'ın (A.S) şahadet telkinini babasına anlatmaya çalıştı. Fakat nasipsiz babası (Allah nasipsiz koysun) direndi kabul etmedi. Ne kadar ısrar ve nasihat ettiyse İslâmî ve Kur'an'ı tasdik etmedi. Kılıcı aldı babasının başını kesti. Eline aldı oradan doğruca o nasipsiz melunların yanına gitmek üzere yola düştü. Melunlar uzaktan Ömer'in gelmekte olduğunu görünce sevinçten uçacak oldular. Yanlarına varınca kestiği başı önlerine koydu. Başka birinin başı olduğumu gördüler. Ömer (R.A) "Babamın başıdır" deyince "Biz senden O sâhirin başını getirmeni istedik. Sen gidip kendi babanın başını getirdin.(Şeyh Müridine) İşte bizim seninle olan maceramız buna benziyor"(Bayram, 2008: 277).

3.3. ŞeyhinDoğrudan Vasıtasız Allah-ı Tealaİle Görüşmesi/Vahiy Alması veAllah'a Mekân İzafe Etmesi

Kirmânî'ninmenkabelerinde kendisini o kadar büyük bir zat olarak görmektedir ki Allah ile rahatlıkla ve teklifsiz konuşabilir: "...Cenab-ı Allah'ın nidası: Ey Evhad! Çok dediklerini yerine getirdik, şimdi de sıra bizdedir. Bu defa dediğimize kulak vermelisin. Anadolu halkını o kavmin kılıcına yem kılmamamız mümkün değil buyurdu"(Bayram, 2008: 148).

Sıradan bir olay olan pazarcının hıyar satması ve onun 'bir dirheme on hıyar' sözü, Şeyhin Allah katından bir nida alması için yeterlidir. Çevresindekilere "size malum olmadı mı" diye sorması, onun makamının yüksek olduğunu hatırlatması ve bundan duyduğu gururdan ötürüdür(Bayram, 2008: 167).

Bir başka Menkabe,Şeyh,Zu'n-Nun-i Mısıri'nin türbesinde murakabeye dalar.Onun hangi sebepten vefat ettiğini merak eder ve Allah'tan aldığı haberi şöyle aktarır: "... Ziyaretin girişini yapıp rahmet dileyip Kur'an-ı Kerim de okuduktan sonra Zu'n-Nun'un vefatının iniş (nüzul) sebebi acaba neydi sorusu, şeyhin hatırına zuhur etti. Murakabeye daldı. Murakabeden dönünce: "Sübhânallah, tuhaf bir hikâye" deyince sual sorma mekiinde bulunan halifeler: "Hayr ola nedir?" diye sorunca buyurdu ki, "Zu'n-Nun ; el-Mısıri'nin vefatının nuzul sebebini azamet sahibi Hz. Rububiyet (c.c.)'den sordum.Hz. İzzet'ten: "O rutubetli köşeye kırılıp atılan kırık kandil parçalarını topla, sıraya koy, onları eşleştir, orada dağınık halde yazılıdır, oradan oku" hitabı erişti. O kandilin parçalarını toplayıp Hz. Şeyh'in önüne getirdiler. Karışık parçaları kendi elleriyle eşleştirip sıraya koyunca ortaya çıkan yazıda şöyle diyordu: "Günlerden bir gün Zü'n-Nun dolaşmak maksadıyla Nil sahili kenarına gelmiş,[...] Derhal canını teslim etti. O anda bulunan arkadaşlar cemaati çok duygulandılar. Ve bu mükâşefeden dolayı şaşış kaldılar. Allah en iyi bilendir"(Bayram, 2008: 185).

Şeyhin müritlerinde bazıları halvettedir. Yaptıkları riyazet onların makamını yükseltmiştir. Bu durum bir Türk'le aralarında geçen bir anekdotla açıklanır. Halvetin amacı Allah'ı görmektir. Türk'ün idrakine indirgemek için Allah'a mekan bile izafe edilir: "Yirmi günden sonra Hz. Şeyh onu görmeye ve halini sormaya gelince: "Hz. Şeyh her gece elinde bir kandil olduğu halde o halvettekilerin yanına gidip her birinin yanında bir süre durduğu halde benim yanıma hiç gelmediniz. Eğer onlar ehl-i halvet iseler, ben de halvet sahibiyim. Onların yanına uğrayıp bana uğramamanızın bir anlamı var mı? diye sordu. Hz. Şeyh'de onlarda bir sır ve bir hikmet bulunduğunu, bunu araştırmak ve incelemek için bir süre onların yanında durduğunu söyleyince, O Türk, "O sır ve hikmeti bana söyleyin. Nasıl bir şey olduğunu ben de bileyim" dedi. Hz. Şeyh. "Onlar Allah'ı görüyorlar, sen henüz o makama ermiş değilsin, dedi. Bunun üzerine: "Mübarek ve yüce Allah nerededir ve nasıl görüyorlar" diye sordu. Hz. Şeyh "Her gün su çektiğin kuyudadır" deyince, "Kuyuda mı?" dedi. Hz. Şeyh: "Evet" deyince, o dağlı Türk başını kuyuya sarkıttı. Tam bir sıdk ve Mas ile "La ilahe illallah" zikri ile meşguliyete koyuldu. Üç gün sürekli olarak bunu uyguladı"(Bayram, 2008: 188).

Şeyh hemen her murakabesinde Allah ile görüşmekte ve kendisine gaybdan haberler tarih içinden peşpeşe verilmektedir. Keşfin neticesi hakkında soruları yalnız seçilmiş müridler sorabilir. Anadolu'nun her yerini yakıp yıkan Moğollar onun bu görüşmesi ile kastedilen yere dokunamamışlardır: "... Şeyh Hazretleri buyurdular ki; "Yüce Allah'ın öyle kulları var ki, ilahi öfke ve gazabın kaynağıdır. Cenab-ı Allah hışm ettiği yerlere onları gönderir. Şimdi ise Amu (Amuderya) nehrini geçmelerine (İlâhi) izin çıkmıştır. Bunlar Moğollardır. Dünyayı harab edecekler, İslam dünyasında kan dökülüp katliamlar olacak. Ben Anadolu halkını (Ehl-i Rum) onların şerrinden ve afetinden emin kılmasını Yüce Allah'dan diledim." Burada nakledilen menkabenin anlam bütünlüğü önem arzettiği için olayın devamı dipnotta verilmiştir.¹

3.4. Şeyhin Kerametinin Açığa Çıkmasından Gurur Duyması ve Açığa Çıkmasının Yeni Kullar ve Mürid Artışına Vesile Olması

Menkabelerin tipik özelliklerinden biri de özellikle Anadolu'da şeyhin ve etrafının Müslüman halkı irşad etmede ilim yoluyla onların anlayış seviyesini yükseltmek yerine keşif ve keramet yoluyla onları hayrette ve hayran bırakmanın sürekli tekrar edilmesidir. Böylece bağluların sayısı hızla artmaktadır: "Hz. Şeyh (R.A) buyurmuştur ki, yetmiş bin kişi bizden el almış, mürid ve mu'tekid olmuştur. Bunlardan üç bini, makam ve velayet, keşif ve keramet sahibi olup ulvi mertebelere yükselmişlerdir. Geri kalanları da başka işlerle meşguldürler. Bazılarının da mertebesi tarikata yaklaşmıştır. Bugün dahi her gece hepsinin ruhu hazır olup üç defa onlara zikir telkin etmeden başım yastığa gelmez. Bu, tayy-i zaman ile vuku bulmaktadır. Hz. Şeyh'in tayy-i zaman ve tayy-i mekâm pek çok olduğundan diğer hikâyelerde zikredilecek ve orada bu konuda açıklamalarda bulunulacaktır" (Bayram, 2008: 181).

3.5. Şeyhin Gaybı Bilmesi Kur'an'dan Hafız'ın Divanı veya Şeyh Sadî'nin Bostan u Gülistan'ı Gibi Fal Tutma

İslam inancında yeri olamayan başka bir olayla karşılaşırız. Hz. Peygamberler bile gaybı bilmediğini vurguladığı halde, şeyhin gaybdansürekli haberdar olması manidardır. Bu hususla ilgili menkabede geçen bir olay şöyledir: "Bağdat'a gelince Hz. Şeyh'in Şeyh Şihabu'd-din'e yazdığı mektubu verdi. Kendisini çok ağırladılar, iki gün başından geçen hadiseleri ve Hz. Şeyh'in tafsilatlı olarak kendisine söylediklerini bir bir anlattı. Hz. Şeyh "Bağdat'a ulaşınca geri kalanı da Hz. Şeyh Şihabu'd-din-i Suhreverdi belirleyecektir ve sen ona tabi olacaksın" buyurduğunu da bildirdi. "Şimdi Hz. Şeyhin ne işaretleri var?" deyince Şeyh Şihabu'd-din bir zaman fikre daldı ve dedi ki, "Kur'an'dan bir fal tat veya istiharede bulun.' Ve ona göre işini yürüt." Bu cevabı alınca hemen Şeyh Şihabü'd-din-i Sühreverdi'den Hz. Şeyhin mektubuna cevap isteyerek yola çıkıp Anadolu'ya geldi. Hz. Şeyhe kulluğunu arzetmek için hanıkaha girmeye müsaade istedi. Hizmetçiler Hz. Şeyhe, Şeyh Sa'du'd-din-i Nahcevanî'nindöndüğünü, mübarek elinizi öpme şerefine nail olmak için huzuruna kabulünü istediğini bildirdiler. Hz. Şeyh müsaade buyurdu, içeri girdi. El öpüp oturdu. Hz. Şeyh halini hatırlı sordu. Şeyh Sa'du'd-din yolculuk süresince bütün gördüklerini arzetti. iki arkadaşından birinin denizde, diğerinin karada nasıl helak olduklarını anlattı"(Bayram, 2008: 195).

3.6.Şeyhin Yabancı Bir Kadınla Halvet Olup Zaman Geçirmesi

Gerçek bir mutasavvıf İslam'ın özüne muhalif bir durumdan sakınır ve faş etmez. Fakat şeyh bunu da üstün hallerinden biri olarak aktarır: "Bu defa Melike aşkı, içinde sakladığı sevgiyi ifşa etmeye başlayarak "şu kadar zamandan beri senin aşkın ve muhabbetin içime düşmüştür. Bir süredir bunu kinaye ve remiz yoluyla sana bildirmeye çalıştım. Fakat bunu hissedip etmediğini bilmiyorum, Yoksa gizliyordumdu? İşte sana karşı durumum budur" dedi ve eliyle Şeyh Hazretlerini tuttu ve ciddiyetle sarılarak "Mutlaka seninle hayatımızı birleştirerek arzu ve maksadımı yerine getirmem gerekir" diyordu. Ne kadar uğraştıysa Şeyh Hazretleri hiçbir surette onun isteğine uymadı ve kabul etmedi. Kabul görmeyince eolenmeyi, burada kalıp memleketine padişahlık yapmasını ve padişah olmasını teklif etti. Şeyh Hazretleri bu durum karşısında akıl ve dirayetini kullanarak hesabını yaptı ve "Uygundur" dedi. [...]Akraba ve ailele istişare ve ittifak etmem için ülkeme gideyim. Bu düşünce üzerinde anlaşma olursa gelir, seninle eoleniriz" demek suretiyle o Melikenin elinden kurtuldu. Melike, Şeyh Hazretleri'ne altın, gümüş ve binek vererek i'zaz ve ikram ile uğurladı. Şeyh Hazretleri bu seferden dönünce, bu macerayı arkadaşlara anlattı ve hayretler içinde kaldılar"(Bayram, 2008: 152).

¹Bayram, 2008: 148/149. "Şanı Yüce Allah'dan nida erişti ki. "Ey Hamid, Anadolu halkını onların kılıçlarına yem kılmanam mümkün değil Ben tekrar şanı yüce Hazrete iltica edip dedim ki; Ey Yüce Allah! Ben bu beldede hiç mahrum olmadım ve bu memleket, hiçbir ihtiyaç sahibinin mahrum, muratsız ve umutsuz olarak dönmediği bir yerdir. İhtiyarlığım ve güçsüzlüğümle, kapma geldim. İhtiyarların ve çaresizlerin bu memlekette büyük bir itibarı var. Çok hürmet ve saygı görüyorlar. Benim ihtiyarlığuma merhamet edip, beni bağışlaman gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "İsteyeni sakın azarlama", "Beni çağırınız, size icabet edeyim" buyurdun. Gene buyurdun ki, "El açıp yalvaran ihtiyaç sahibine icabet eden kimdir " Kıyamet günü de Yüce Allah: "İsteyen yok mu?, Af dileyen yok mu?" diyecektir. Bunun üzerine Cenab-ı Allah'ın nidası: "Ey Evhad! Çok dediklerini yerine getirdik, şimdi de sıra bizdedir. Bu defa dediğimize kulak vermelisin. "Anadolu halkını o kavmin kılıcına yem kılmanamız mümkün değil." Buyurdu. Bu defa "Ey Allah'ım! Yüce azamet sahibi padişahımdan mahrum olarak dönüyorum. Halka ne diyeyim?" dedim. Bu defa da yüce hitap: "Ey Hamid! Sen, senin için gayet hoş olan bir arzu ve istek peşindedin. Artık duayı bırak ki, biz de senin bu duana karşılık seni tatmin ve teskin edecek bir muamelede bulunalım" buyurdu. Bunun üzerine: "Ey Allah'ım! Senin yüce ve azamet sahibi zatına malumdur ki, ben dünya zevk ve lezzetlerinden sema'ı seçtim, onu bırakıyorum" dedim. Bunun üzerine Allah katından nida ve hitap erişti ki: "Sen diyar-ı Rum'da bulunduğun sürece Moğolları o yöre halkına musallat etmem ve o tarafa göndermem."

3.7. Şeyhin Müstehcen Resimleri Hoş Görmesi

Eserde gayri ahlaki ilişkileri gayet normal karşılayan bir toplum algısı oluşturulma çabası vardır. Bir şeyhin müstehcen olayları bile gayet normal karşılaması Müslüman idrakinin dışındadır. Bu tür olaylar Batılı araştırmacıların, Doğu toplumundaki dindarlığı itibarsızlaştırma çabalarına destek vermektedir: *"Şeyh Hazretleri, kitapları duyunca meyil gösterdi. Oraya gittiler, kapıyı açınca baktı ki bir oda dolusu kitap var. O Hatun: "Ey Şeyh! Ben niyet edip bir fal tutayım. Sen de elini at, rastgele bir kitap al ve aç, oku bakalım falım nasıl çıkacak" dedi. Hazreti Şeyh de "olur" buyurdular. Bunun üzerine Melike "Şu anda fal için niyet ettim. Bir kitap al ve aç" dedi. Baktı ki "Elfiye ve Şelfiye" adlı resimli bir kitaptır. Resimde bir şahıs adet üzere bir kadını yatırmış ve iki bacağını kaldırmıştı. Melike'nin gözü bu resme ilişkince "Bu nedir? Sizin kitabınızda böyle şeylerin bulunması caiz midir? Milletiniz ve dininiz bu tarzda mıdır?" diye sordu. Hazreti şeyh de "Bizde bu tür hafif meşreb çeşitli kitaplar çoktur, bunun yanında İlahî, dinî ve mezhebi hadislerle dair, gökyüzü ve durumu hakkında kitaplar da vardır. Bu kitap ise cinsi iktidarı olmayan bir şehzâdenin sürekli okuyup resimlerine bakmak suretiyle erkeklik duygusunu harekete geçirmek için telif edilmiştir. Şu anda da senin niyetine ve maksadına uygun olarak bu kitap elime geldi. Niyetini açıklarsan dediklerimin doğruluğunu anlayacaksın." buyurdular"* (Bayram, 2008: 152).

3.8. Şeyhin Manevi Makamı İle Gurur ve Kibir Duyması

Şeyh yörenin sultanının danışmanı gibidir. Menkıbelerin bir çoğunda şeyhin dönemindeki itibarını vurgulamak sadedinde hep izaz ve ihtiram gördüğü söylenir. Kendisini kıskanan vezirin zehirleme planından haberdar olur: *O durumda iken Hz. Şeyh vezire buyurdu ki, "Ey falan! İnsan iki şey için makama talip olur. Biri mal için diğeri rütbe için. Şu anda Halifenin bütün hâzineleri benim elimdedir. Her türlü makamdan da müstağniyim. Zira hepiniz yayasınız ben ve halife süvariyyiz. Hangi ahmak benim şu andaki makamımı başka bir makamla değiştirir. Halife'nin yanında atlı olmak toprak üzerinde yaya yürümeğe değiştirilir mi? Hem Emirü'l-mu'min'in Hz. Peygamberin halifesi, Ben ise Cenab-ı Allah'ın Halifesiyim. Hangi akıl sahibi Allah'ın halifeliğim koyup, halifenin vezirliğine tenezzül eder de böyle yaya yürümek zorunda kalır. Halife bu sözleri duyunca tasdik etti. Vezir Hz. Şeyh'in elini ayağını öptü ve yersiz endişelerini gönlünden attı* (Bayram, 2008: 267).

3.9. Şiddetli Soğukta Şeyhin Elindeki Kürkleri Müritlerine Vermemesi

Müridlerin libassız kalabileceği ama Şeyhin kalmaması gerektiği düşüncesi ile Hz. Peygamberin Hendek Harbi sırasında çektiği sıkıntı birlikte düşünüldüğünde bu menkabede neyin yanlış olduğunu anlamak kolay görünmektedir: *Hz. Şeyh (R.A.) gene Bağdat'ta bir grup arkadaşı halvete almıştı. O sene kış Bağdat'ta çok şiddetli geçti. Halvetteki arkadaşlarının hepsi giyeceksiz kalmışlardı. Sırtlarına bir palaz ve şal atıyor, öylece oturuyorlardı. Hz. Şeyh'in de giyecek elbisesi yoktu. Sırtında bir palazla duruyordu. Hangi halet içinde olduklarını ve gördükleri rüyaları soruşturmak için halvettekilerin yanlarına giderdi. Büyük şeyh halifeler önderi Hacı Şemsü'd-din-i Tiflîsî (K.S.) diyor ki; "Bu duruma çok şaşıyordum. Zira biz giyeceksiz kalabiliriz, fakat Hz. Şeyh nasıl giyeceksiz kalabilir" diye düşünürdüm. Bir gün Emiru'l-Mü'rrünün Halife Mustansır (Rahmet O'na olsun) bir hizmetçiyi çağırmış ve: "Hz. Şeyhi ve ashabını elbisesiz görüyorum. Durum nasıldır? Elbiseye ihtiyaç var mı?" diye sormuştur. [...]*

Bu menkabedeki zihniyet tasavvufun özü olan "isar" anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Bir tarikat şeyhinin kürkleri yanında tutması, sultanın gönderdiği elbiseler gelince artık herkesin üzerinde giyeceği var diye o kürklerden birini giymesi ve bunun herkesin hak ve hukukuna riayet etmesi ile açıklanması zorlama bir izah gibi görünmemektedir: *Hz. Şeyh bizzat kendisi her zamanki gibi her gün halvetteki arkadaşların hangi manevî halde olduklarını, gördükleri rüyaları incelemek ve kontrol etmek için elinde lambasıyla yanlarına girerken onların payını da götürdü ve üstlerine giydirdi. Büyük Şeyh Hacı Şemsü'd-din-i Tiflîsî'nin yanına dönünce gördü ki*

Hz. Şeyh çok güzel bir mîsî kürkü giymiş. Sual etti: "Bu kürkü Hz. Şeyhe Anadolu'dan (Rum) mı getirmişler?" Hz. Şeyh "Hayır, Şeyh Rüknü'd-din'in böyle çok kürkleri var ki, bizim elimizde bulunuyor" buyurdu. Hacı Şemsü'd-din tekrar sordu: "Niye şimdiye kadar giymiyordunuz? Buyurdu ki, arkadaşların giyecekleri yoktu. Cenab-ı Allah'tan utandığım için giymiyordum. Arkadaşlar elbisesizken benim kürk giymem doğru olmazdı. Emiru'l-Mü'mininin bütün arkadaşlara elbise gönderdi. Ve hepsi yeni elbiseler gidince ben de o kürkü giydim. Arkadaşlar üst başsızken benim onu giymem müriüvete sığmazdı." İşte bu derece arkadaşların hak ve hukukuna riayet ederdi" (Bayram, 2008: 171).

3.10. Hz. Peygamberin Şeyhe Rüyasında Şarap Satıcının Cenazesinin Defnini Emretmesi

Bu menkabenin özüne itiraz edilemez belki ama zahiren bakınca şarap satıcıyı mertebesi üstün bir kişi olarak sunulması ve Hz. Peygamberin rüya yoluyla bunu emretmesi için sebebinin sır olması yadırgatıcı hususlardır. Metnin bir kısmının aşağıya aktarılması anlamın korunması bakımından uygun olacaktır: *"Hz. Şeyh (R.A.) Tebriz'de bulunuyordu. Bir gece sabaha yakın Mustafa'yı (A.S.) rüyada gördü. Diyordu, "Şeyh Evhadü'd-din! Kalk abdest tazele, Arkadaşlara da söyle, onlar da abdest tazeleştiler. Ulu Şeyh Fakih-i Zahid'e de haber gönder. O da arkadaşlarıyla abdest yenilesin, ikiniz beraberce Hak Tealâ'nun şarap satan Kubad adında bir dosta dünyadan göçtü. Ona gidin. Onun teçhiz ve tekfinini bizzat kendi elinizle yapın. Cenaze namazını kılın. Na'sını bir taraftan sen, diğer taraftan Fakih-i Zahid tutarak taşıyın. En güzel i'zaz ve ikram ile defnedin"* (Bayram, 2008:

232).Menkabedeki mesajın tam olarak anlaşılması için hikâyenin devamının dipnottan bir bütün olarak okunması yerinde olacaktır.²

3.11.Şeyhin Sapıklık İçerisinde Gösterilmesi: Mahbubperestlik, Şeyhlik İletine Tutulması/Semanın ve İstigrak Halinin Değersizleştirilmesi

Bu başlık altında eserde altı vakia vardır. Bunların peşpeşe okunması, insanı ahlaken kemale ulaştırmak olan tasavvufun özünün nasıl boşaltıldığını ve yerinin ne ile doldurulduğunu gösterir. Biz burada bu anekdotlardan bir tanesini almakla yetineceğiz. Şu anektotta zamanın kadısı şeyhin mahbubperestliğini hoş görmekte ama onun beline bağladığı sarığı hoş görmemektedir.“Hz. Şeyh (R. A.) sefer halinde idi. Ahlat şehrine vardı. [...] Sema başlayınca Hz. Şeyh de raks ile meşguliyeti' koyuldu. Hz. Şeyh'in güzel yüzlere karşı ilgisi vardı. Sema sırasında onlardan zevk alırdı. O toplantıda en güzel delikanlıları getirmişlerdi. Her birinin eline bir kandil vermişlerdi. Hz. Şeyh kendi vecd ve zevk haleti ile meşgul idi. Bu cemaat bu durum karşısında şaşkın idiler. Her biri bir şey diyordu. Kimisi lehte, kimisi aleyhte konuşuyorlardı. Kadı ile Müderris de gizlice bir şeyler söylüyorlardı. Kadı müderrise:"Hz. Şeyh'in bu vecd ve zevk hali hoştur, onların tarikat ve sünnetinde caizdir. Fakat şu beline bağladığı sarık fakr tarikatında yoktur. Hz. Şeyh cübbenin üzerinden beline bir sarık bağlardı. Bu konuşmalar kemal-i ma'rifet ve hal ile Hz. Şeyh'e ma'lûm oldu. Sarığı belinden çözdü ve hanendenin yanına gitti ve şu rubaiyi o anda irticalen söyledi.”(Bayram, 2008: 163).

3.12. Şeyhin Gayr-i Meşru Hareketleri(nin) Meşrulaştır(ıl)ması

Bu menkabe de şeyh kendisine yöneltilen sorulara cevap vermektedir. Kendisine haramların niçin helal olduğunun izahı yoruma gerek bırakmamaktadır. Kendisi bütün gayb ilmine zaten maliktir: “Bir sorusunda da na-mahremlerin bulunduğu seyir yerine niçin baktığını soruyorlar. Buna da bir cevap verelim. Hz. Şeyhin buyurduğu çok yerinde ve doğrudur. Ancak Hz. Şeyh seyir yerinde na-mahremlerin bulunduğunu ve benim onlara baktığımı nasıl bildi. Orada na-mahremlerin bulunduğunu bildiğine göre oda oraya bakmıştır. O halde itirazı kimedir? İkimiz de bu işi yapmış olduğumuza göre itirazın mercii yoktur. Bu cevap karşısında Mecdü'd-din-i Bağdadî şaşkına döndü. "Hz. Şeyhin söyledikleri ve açıklamaları tamamiyle doğrudur" dedi. Cevapları tamamladıktan sonra buyurdu ki,"Hz. Şeyhin bu soruları sorması biraz acaibime gitti. Ben ne diyorum, eğer Hindistan'da bir olay olsa benim haberim olur. Nutfe ana rahminde döllenirse, ve onun doğum zamanını aynı şekilde hissediyorum. Kimin ecelinin gelmiş olduğunu ve ne zaman öleceğini de hissediyorum”(Bayram, 2008: 205).

3.13.Şeyhin Müridinin Mü'min Olduğu Halde Halvette Şeytana Tapmış Olması

Müride halvette gurur gelince kendisine perdeler açılır ve taptığının şeytan olduğunu öğrenmesi için de şeytana rüşvet vermesi gerekir:“Halvetten çıkınca bir kaç gün sonra Bağdat'a gitti. Hz. Şeyh'in huzuruna varınca edep ve tevazu kurallarına uyarak baş koydu. Hz. Şeyh kırıngın olduğu için eliyle başını itti ve: "Git ey şeytan-perest" dedi. Hz. Şeyh bana "şeytan- perest" gibi çirkin sözü niye dedi. Oysa ben "Rahman-perest"im. Haşa ki şeytan-perest olayım" diye akimdan geçirirken: "Hâlâ sözümü tasdik etmedin mi? Eğer şeytan-perest olduğunu bilmek istiyorsan Bağdat pazarına git, etrah seyret insanlara iyi bak, yüzlerini ibretle düşün bu dediğimi tasdik edeceksin." dedi, o da pazarlarda dolaşırken aniden bir şahsı gördü ki, keskin keskin kendisine bakıyordu, o da onun yüzüne dikkatle baktı gördü ki, o nur içinde oturmuş ve "Şeyh Zeynü'd-din Hakır." diyen adam.İyice baktı, gerçekten o adamdı. Kendisine sordu: "Allah aşkına sen kimisin?" Israr etti, and verdi. Bunun üzerine o adam dedi ki: "Eğer kim olduğumu bilmek istiyorsan var hurma ve yağ dolu bir tabak getir sana kim olduğumu söyleyeyim" Hemen gitti, dediğini aldı

²Hız. Şeyh uykudan uyanınca namaz vaktiydi. Namazını kıldı. Bütün arkadaşlara haber saldı ve abdest almalarını söyledi. "Hak Tealâ'nın dostlarından biri dünyadan göçmüş Rasulullah (AS) rüyamda o şahsı, Fakih-i Zahid ile ikimizin teşhiz ve tekfinini yapmamızı emir buyurdu" diye buyurdu. Bütün arkadaşlar abdest aldılar. Hz. Şeyh yola çıktı. Halifelerinden birini de Şeyh Fakih-i Zahid'e gönderdi ki, o da arkadaşlarıyla abdest alıp topluca gelsinler. Gelince işin mahiyetini öğrenir. Hz. Şeyh evden çıkarken o şahsı da Fakih-i Zahid'i çağırarak üzere gönderdi. Meğer o da aynı şekilde rüyasında görmüşmüş. Arkadaşlarını toplamış, abdest yenilemiş Hz. Şeyh'le buluşmak için çıkmışmış. Yolda buluştular. Hz. Şeyh vak'asını(rüya) anlat tı. Fakih-i Zahid de rüyasını anlattı. Aynı şeyi görmüşlermiş. Sonra şarap satıcısı Kubad'a gitmek üzere yola düştüler. Şehir halkından sora sora evini arıyorlardı. Bir sokaktan diğerine, bir pazardan diğer bir pazara geçerek arıyorlardı. Tesadüfen bir adam "O şarap satıcısı mı soruyorlar" dedi. "Evet" deyince bütün Tebriz halkı hayret içinde kaldılar. Böyle iki büyük zât, bunca cemaatle bir şarap satıcısı ne için arıyorlar? O adam falan mahallede falan yeredir, diye gösterdi. Sorarak gelip evini buldular. Kapılan muhkem kitlenmiş buldular. Dışarıdan açamadılar. Bacadan birini indirdiler, içeriden kapıyı açtılar.

Hız. Şeyh ve Fakih-i Zahid içeri girdiler. Gördüler ki başını bir şarap küpünün dibine koymuş ve orada ruhunu teslim etmiş. Bir ayağını Hz. Şeyh, bir ayağını Fakih-i Zahid yüzlerine gözlerine sürerek ağlıyorlardı. Arkadaşlar içinde bir çığlık koptu. Çok acıklı bir manzara meydana geldi. Ondan sonra belirtilen minval üzere onu yıkadılar, teşhiz ve tekfin ettiler. Naşını ikisi birlikte taşıdılar ve defnettiler. Tebriz'in bütün halkı ve muteberleri bu manzaradan duygulandılar. Bu gün dahi onun mezarı ziyaret-gah ve adak yeridir. Halk ziyaret eder, adak adar. Hepsini makbul ve kabule yakın kılar. Çok ulu bir makamdır. Bu Hak Tealâ'nın sırlarından bir sırdır. Ve bu sırrın künhüne ermiş bir kimse yoktur”(Bayram, 2008: 232).

getirdi. Tabağı alınca "Ben şeytanım, sen de o halvette olan kimsesin. Halvet sırasmda tamamen bana hizmet ediyor ve tapıyordun" dedi"(Bayram, 2008: 246).

3.14.Şeyhin Bir Büyük Günahı Eleştirmek Yerine Çıkarını Yeğlemesi

Şeyh, zaviye kuracağı bir mekanı yörenin meliki gasp edince hakkını izzetle aramak yerine yaptığı sefih ve hukuksuz davranışlara ses çıkarmamayı yeğler:"Hz. Şeyh (R.A) Ahlat'ta bulunuyordu. Şehrin ileri gelenlerinden zengin bir tacir Hz. Şeyhin sadık müritlerinden idi. Şehrin girişinde bir Köy vardı. Burada bulunan gayet nezih büyük bir bağı vardı ve çok güzel tak ve revak yapmıştı. Sık sık Hz. Şeyhi davet ve sema için oraya götürürdü. Hz. Şeyh hep orada bulunuyordu. Adam buraya bir zaviye yapmaya ve içinde bulunanları da oraya vakfetmeye kat'i niyet etmişti. Tesadüfen bir gün Melik Eşref o bağa gitti. Bağın gayet temiz olmasından dolayı gözü bağa düştü ve bağı kendine tahsis etti. Bir müddet sonra bir gece orada işret ve eğlence ile meşgul oldu. Bir fahişeyi de kendisine getirmişlerdi. Melik Eşref'e hoşça vakit geçirtti. Sofra başında ona "Dile benden ne dilersen sana başışlayayım" deyince, Fahişe de "Ahlat'ı bana başışla" dedi. Melik Eşref "Bağışladım" deyince kız dedi ki: "Şu anda sarhoşsun da başışladım diyorsun fakat yarın için itimadım yok" Bunun üzerine Melik Eşref kadını getirtti. Adil şahitler huzurunda şer'i belge düzenletti, berat yazdı ve kendisine verdi. Ertesi gün o kıza haber saldı. "Kendi mülkünde ikamet etmemize izni var mı? Aksi halde ya çadır kuracağız yahut senin mülkünü terk edeceğiz" diyordu. Şehrin asayışı ile görevli olanlar kıza dediler: "Bu şehrin uhdesinden gelemezsin başka bir şey istemeliydin. Şimdi bu mülk senin olduğuna göre, mülkünü geriye ona sat". Melik Eşref'in yanına geldiler. "Şehrin uhdesinden gelemiyorum. Mülkümü Satıyorum" dedi. Melik Eşref de: "Bana sat" deyince bazı kimseler de aracı oldular ve elli bin gümüş dinara satm aldı. Bu meblağı ödedi ve düzenlenen bağış belgesini ve beratı kızdan geri aldı. Bu durum Hz. Şeyh'e malum olunca, Melik Eşref'e bir mektup yazıp gönderdi. Mektuba şu rubaiyi de derc etmişti.[...] Bunun üzerine o güzel köyü Hz. Şeyh'e teslim etti. Ayrıca o köyün yanında bulunan bir başka arsayı da ona ekleyerek. Hz. Şeyh'e başışladı"(Bayram, 2008: 268).

3.15. Şeyhin İşkenceyi Olumlaması

Sultan Alâ'ud-din Keykubad işkenceci bir sultandır. Ahi Ahmed'e her türlü işkenceyi yapar ama ona yapmamasını söylemek yerine, Ahi Ahmed'e sabırla belli zikirleri yapması söylenir. İşkenceler Ahmed'e hiçbir bir zarar vermez. Sultan "merhum ve mağfur" diye anılır ve "Allah izzetini artırsın" diye dua edilir. (Bayram, 2008: 227).

Şeyh müritlerinden birinin genç ve güzel (yakışıklı değil) oğlunun kervanla ticaret yapma arzusuna karşı çıkmaları üzerine onlara her şeyin kendi tasarrufu altında olacağına dair teminat verir ve ikna eder. Genç dinden çıkar ve her türlü Bundan sonraki olayların gelişimi çok anlatılan Beni İsrail'den Bersisa olayı ile benzeşme göstermektedir. (Bayram, 2008: 228).

3.16.Tasavvufun Sathileştirilmesi, Değersizleştirilmesi

Bu anekdotta şeyhkendisini hicvedenler muradlarına erişmiş olsunlar diye hicvi okuyunca sinirlenmiş görünür. Tasavvuf yolunu seçmenin amacının insanların meşru olmayan zevk ve hazlarının dahi yerine gelmesini sağlamak gibi bir görüşe çıkan buanekdotmanidardır:"Mutaassib ve alçaklardan bir gurup da aynı şekilde hicviyeler yazar Hz. Şeyh'in gözüne ilişip okusun ve asabı bozulsun diye hanikahın kapısına yapıştırırlardı. Hz. Şeyh de arkadaşlara her ne zaman böyle hicviyeler getirilip kapıya yapıştırılırsa kendisine haber vermeleri hususunda çok sıkı ikazda bulunmuştu. Böyle bir şiir kapıya asılınca Hz. Şeyh gider dört, beş gün süreyle onun karşısında dikilir ve oradan ayrılmazdı. Oralarda birileri görülünce mahsustan başını sallar, sinirlenmiş, üzülüyormuş gibi yapardı ki, gidip o şiiri yazana Hz. Şeyh'in sinirlendiğini, üzülüğünü haber versinler de adamın gönlü hoş olsun, mutluluk duysun. Hz. Şeyh'in bu tavrı arkadaşların garibine gidiyordu. Bir gün kendisine bu hicviyeleri tahrip etmelerine yahut bütün olayların tekrarlanmaması için takip edip bu edepsizliği yapan şahsı yakalayıp cezalandırmalarına niçin müsaade etmediğini sordular. Hz. Şeyh buyurdu ki: "Bunu yapan şahsın maksadı beni üzme ve sinirlendirmektir ve o bundan zevk almakta, gönlü hoş olmaktadır. Benim de bu dünyada esas maksadım bir gönül kazanmak, bir gönle mutluluk tattırmaktır. Böyle olunca bunu yapanlar benim o hicvöden haberdar olup, üzülüşümü sanmaları ve onun karşısına geçip üzülüyormuş gibi davranmamı görmeleri onları hoşnut ve mutlu ediyorsa maksadım hâsil oluyor demektir." (Bayram, 2008: 280).

3.17.Şeyhin Aşırı Yemeyi Mübahlaştırmasıve Oburluğa Övgü

Tasavvufta riyazet vardır ama dünya nimetlerini gönüllü bir ret edıştır. Fakat oburluğun eserde tasavvuf yolunu seçenlerin zaten fakir olduğu ve sabrettiklerini ama bulunca aşırı yedikleri ile açıklanması ve şeyhin bunu ispat etmek için kırk kişinin yediğini yemesi komik bir durumdur: "...bu görgüsüz davranışın onun her zamanki âdeti olduğunu zannederler, hâlbuki böyle bir imkânı bir kaç yılda bir defa bulur. Fakat eğer soft sofrada görgüsüzlük yapıp aşırı yese, ibadet ve taat çok olduğundan yediklerimi o ibadetlerle rahat hazmeder ve dolayısıyla aşırı yemiş olması onun için vebal olmaz. Fakat başkalarının aşın yemesi haksızlık ve büyük günahdır." "Biz böyle çok yiyip, çok ibadet eden bir softiyi hiç görmedik. Eğer Hz. Şeyh böyle birini bize gösterirse bu gerçeği daha iyi anlamış olacağız dediler.Bunun üzerine Hz. Şeyh "Bunu sorduğunuza ve tahkikini istediğinize göre kırk kişilik yemek hazırlayın" dedi. Onlar da gidip hazırlayarak Hz. Şeyh'e getirdiler. Kırk tabağa koydular. Hz. Şeyh mübarek elini yıkadı. Bismillah diyerek teker teker bütün tabaklardaki yemekleri kafasına dikti ve kırkını da yedi. Sonra içinde mehdi ve Hz. İsa'nın (A.S) mezarlarının bulunduğu Harem içindeki evin kapısını

açmalarını söyledi. Yanına kırk gün yetecek kadar su aldı ve O eve girdi. Kapıyı kırk gün süreyle üstüne kapayıp sağlam kilitlemelerini bildirdi. Kırk gün sonra gelip kapıyı açtılar. Hz. Şeyhi oradan çıkardılar. Güneş ışığına çıkınca kendisinde hiç bir değişme za'f ve rahatsızlık belirtisi görmediler. Mübarek çehresinde tarifi imkânsız bir safa müşahede olunuyordu. Ondan sonra da o cemaati coşturan bir konuşma yaptı. Konuşmasında "Mutasavvıflar çok yiyorlarsa, ibadet ve riyazetleri de ona göre yapıyorlar" dedi. Sınamak için o eve gittiler baktılar hiç tuvalete çıkmamış olduğunu gördüler, o cemaatin tamamı Hz. Şeyh'e mürid ve mu'tekid oldular"(Bayram, 2008: 284).

Sonuç

Batıdaki İslam araştırmacıları üçasırdır tarikatların, tekke, dergah ve medreselerin islahı muhtaç hali üzerinden yeni bir İslam algısı üretme gayesi gütmüştür. Bu çalışmanın maksadı bir İslam klasiği gibi sunulan Menakıb'dakianekdotların içerdiği tanıtımları nesnel bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Eserde övgü zeminde yapılan anlatımlarda sayısız gayri-İslami ve ahlaki unsur bulunmaktadır. Bu eserlerde anlatılanlar Edward Said'in deyimıyla müsteşriklerin görmek istediği doğuyu anlatan tasvirlerdir. Müslümanların ülkelerini askerî ve siyasî istila konusunda sömürgecilikle yardımlaşan oryantalizm, bünyelerindeki manevî ve hissi mukavemeti zayıflatmaya, onları inanç ve kültürleri hakkında şüpheye düşürmeye çalışmıştır. Müslümanlığın en saf ve en temiz hâlini temsil eden kolonizatör Türk dervişleri bu coğrafyanın Müslümanlaştırma ve Türkleştirilmesinde öncü güçlerdi. Bu insanlar Anadolu'nun Haçlı seferlerine karşı direnmesinin manevi, dini ve ahlaki temel unsurlarını sahiplenmemiş olsalar idi belki de bu coğrafyanın tarihi başka türlü yazılacaktı. Kirmanî'nin yaşadığı 13. yüzyıl, cihat ruhu ve ilayikelimetullah aşkı ile Selçuklunun ardından Osmanlı dönemini hazırladı.

Tarihi ve edebi bir eserin içeriğindeki zihniyetin temsil değeri hakkında yansız ve doğru neticelere, titiz bir inceleme ve tenkit süreci ile ulaşılabilir. Bir eserin kuşkulanan içeriği, aynı türdeki eserlerin muhtevası ile karşılaştırılmalı ve eserin yazıldığı iddia edilen tarihi dönem ve süreç üzerinde titizlikle durulmalıdır. Yabancıların devrin Türk toplumu içinde yaşadıkları deneyim ve yaptıkları gözlemler, eserde sergilenen davranışların bir yerinin olmadığını doğrulamaktadır.

Kirmanî'nin Menakıb-nesimesine göre toplum şeyhiyle, müridiyle ve diğer sıradan insanlarıyla oldukça ahlaksız, sahtekâr, gayri ahlakiliği benimsemiş ve bunu yadırgamayan ama bir o kadar da mutaassıp bir toplumdur. Menakıb-namedeki hikâyelerin arasına sıkıştırılmış anekdotlarda toplumdaki gayri ahlaki davranışlar sıradan bir olaymış gibi anlatılmıştır. Günümüzde yazılan eserlerde bile ahlaksızlık bu kadar açıklanmazken şeyhin kerametlerini anlatan bu eserde açıkça verilmiştir. Eserde 13. yüzyıl İslam dünyası ile uyuşmayan mesajlar vardır. Temiz bir mesaj verilmeye çalışılırken hikâyegereksiz ayrıntılarla ve müstehcenlikle uzatılmıştır. Hikâyenin sonucunda çıkarılması gereken ders bu yolla etkisini kaybetmiştir. Eserin genelinde verilmek istenen mutasavvıf, Allah dostu şeyh imajı aralara sıkıştırılmış mesajlarla engellenmiştir. Bueserin sahit mi yoksa geç dönem uydurması mı olduğu bilinmemektedir. Ama bu esersahih de olsa sahte de olsa mesaj, içerik ve zihniyet bakımından İslam inancınınaleyhinedir. Bu eserdeki bilgileri yaşayan İslam toplumuyla bağdaştırmak son derece yanlıştır. Öyle görünüyor kimenkabelerdeki zihniyet, Batılı araştırmacıların toplumdaki şeyh-müridalgısını çarpıtmayı, tasavvufun özünü ve dolayısıyla İslam'ın tevhidinancını hasara uğratmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- BAYRAM, Mikâil (2008). *Şeyh Ehadü'd-din Hâmîd el-Kirmanî ve Menâkıb-nâmesi*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yay.
- COŞKUN, Menderes (2009). "Türk Tarih ve Edebiyat Kaynaklarının İç ve Dış Tenkidi Meselesi", *Turkish Studies*, Volume 4/2 Winter 2009, s. 188-198.
- COŞGUNER, Fahreddin (1994). *Şeyh Ehadü'd-din Hâmîd el-Kirmanî'nin Menkabeleri (İnceleme- Çeviri)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇALIŞKAN, Nurettin (2014). "Nefî Divanı ve Sihâm-ı Kazâ'nın Zihniyet, Edebiyat ve İçerik Bakımından Karşılaştırılması", *Turkish Studies*, Volume 9/3 Winter 2014, p. 397-422.
- ÇALIŞKAN, Nurettin (2014). "Sihâm-ı Kazâ'nın Dil ve Üslup Bakımından Eleştirisi", *Turkish Studies*, Volume 9/12 Fall 2014, p. 75-100.
- ÇALIŞKAN, Nurettin (2015). *Tarihi Metinlerin Sahihlik ve Güvenirlik Bakımından Tenkidi: Nefî'nin Sihâm-ı Kazâ Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DERİN, Süleyman (2006). *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, İstanbul: Küre Yay.
- KARA, Mustafa (2010). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Dergah Yay.